

ХАДЖИ СТАНЬО ВРАБЕВСКИ И „АРСЕНАЛЪТ“ НА ТЕТЕВЕНСКИЯ РЕВОЛЮЦИОНЕН КОМИТЕТ (1872 г.)

Пламен Павлов

HADJHI STANYO VRABEVSKI AND THE “ARSENAL” OF THE REVOLUTIONARY COMMITTEE OF TETEVEN (1872)

Plamen Pavlov

Abstract: *The article discusses one of the currently published documents from the Istanbul archives about the activities of Vasil Levski and his companion. During the autumn of 1872, the Turkish Police found 30 guns, revolvers, gunpowder, etc. in the house of Stanyo Vrabevski – an honoured citizen of Teteven. 25 of the modern guns were probably produced in the USA and bought from Stanyo in Romania. This document confirms the revolutionaries for uprising and the role of Vrabevski who was chairman of the Committee in Teteven.*

Keywords: *Vasil Levski; Hadji Stanyo Vrabevski; Revolutionary Committee of Teteven; Internal Revolutionary Organization.*

През януари 2020 г. под съставителството на Дора Чаушева и Виктор Комбов от Националния музей „Васил Левски“ (Карлово) беше издадена малка книга с новооткрити османо-турски документи за Апостола и неговите съратници [Нови документи..., 2020]. Тези автентични свидетелства продължават да будят не само интереса на тесните специалисти, но съвсем естествено имаха и имат силен обществен отзвук. Очаква се в близко бъдеще да бъдат публикувани още документи, които все още се обработват и превеждат. Сред публикуваните материали е и един „Списък на оръжието и вещите, иззети от участниците в обира на хазната и комитетски членове“ с дата 25 ноември / декември 1872 г., изпратен на правителството в Цариград от Русе, центъра на Дунавския вилает. В този документ силно впечатление предизвикват сведенията за хаджи Станьо Врабевски, председател на революционния комитет в Тетевен. В резултат от проведените обиски в дома на известния тетевенски първенец е открит цял „арсенал“ с оръжие, предназначено за подготвяното от Вътрешната революционна организация бъдещо въстание [Нови документи..., 2020, с. 28–29]. Нека накратко припомним кой е хаджи Станьо Врабевски, а повече информация за него сме представили в една неголяма книга [Митев, Пл., Пл. Павлов. 2017].

В известните стихове на Иван Вазов образно е отразена онази национална енергия, която пронизва делото на Левски и неговите сподвижници:

*И всякоя възраст, класа, пол, занятие
зимаше участие в това предприятие;
богатий с парите, сюрмахът с трудът,
момите с иглата, учений с умът...*

В случая определено може да се каже, че хаджи Станьо Врабевски е олицетворение както на богатий“, така и на „учений“! По думите на Стоян Заимов „дядо Хаджи“ е „... най-богатият не само в Тетевенско, но и в Троянско, и в Ловчанско, и в Орханйско (...) Каймакамите в Ловеч и Орхане (дн. Ботевград) му стават на крака, когато се яви в конака... И помаци (българи мюсюлмани), и българи, мало и голямо, гледа на него с дълбоко уважение и почитание...“ [Заимов, Ст. 1986, с. 137–138]. Според тетевенския краевед Д. Стойчев: „...поради своето положение и интелигентност хаджи Станьо е най-влиятелният чорбаджия в Тетевен и не само там... В Тетевенския комитет хаджи Станьо Врабевски е главен деятел и най-доверено лице на Левски...“ [Стойчев, Д. 1924, с. 100]. Или, както пише познавачът на българската народопсихология Иван Хаджийски: „...в Тетевен, в този прекрасен град, начело на комитета бяха най-богатите търговци: дядо Станьо Врабевски – милионер, владеещ няколко езика, Петко Милев Страшния, братя Станеви...“ [Хаджийски, Ив. 1974, т. I, с. 315].

Роден през 1817 г. в богато семейство, Станьо Врабевски получава много добро за времето си образование във Фокшан (Влахия), вероятно в Брашов (тогава в пределите на Австрийската империя), Пловдив, и може би, макар и за кратко, в Цариград. Богатият тетевенски „чорбаджия“ на практика е модерен предприемач, който развива търговия във Влахия и Молдова (след 1859 г. Румъния) и Австрия (от 1866 г. Австро-Унгария). Израсъл в будна среда, „видял свят“, знаещ какво значи свободата и до какво води нейното отсъствие в поробена България, хаджи Станьо Врабевски е увлечен от революционните идеи. В родовата памет на неговите потомци е запечатан споменът, че е притежавал знаменитата книга „Горски пътник“ с автограф от самия Георги Раковски. През 1860 г. по-големият му брат хаджи Иван Врабевски е убит от наемни убийци. Смъртта му е възприемана като „...загуба на един от най-достойните синове на България...“ Неговите синове Станьо и Станчо Хаджииванови, племенниците на хаджи Станьо, са сред най-дейните членове на комитета в Тетевен [Дойчев, Л. 1981, с. 192–203]. Тяхната майка Милка е възприемана като „тетевенската баба Тонка“. Ханът, който е „квартира“ на Левски и помощника му Димитър Общи, е стопанисван от двамата племенници на хаджи Станьо и е притежание на фамилията. Съвременниците са казвали, че хаджи Станьо Врабевски не само е председател на комитета, на практика именно „...той е комитетът!“ [Митев, Пл., Пл. Павлов. 2017, с. 10–32]. Наред с много други факти случаят с Тетевен още веднъж показва активното участие не само на „средната класа“, но и на част от най-богатите и образовани българи в комитетската организация на Васил Левски [Павлов, Пл. 2017а, с. 23–24, 205, 212–216, 257 и сл.].

Хаджи Станьо, неговият приятел Петко Милев Страшника и други тетевенци са пряко свързани с акцията в прохода Арабаконак – действие, което днес е оценявано като груба грешка и авантюра, извършена под ръководството на Димитър Общи. Нека напомним обаче, че „Арабаконашкото приключение“, както го наричат тогавашните дейци, цели да осигури средства за оръжие. Както бе показано от Ив. Стоянов, т.нар. революционен терор е препоръчван от БРЦК в Букурещ, а и от самия Левски [Стоянов, Ив. 2012, с. 75 и сл.]. Още нещо, за разлика от други комитетски дейци, хаджи Станьо Врабевски е съгласен с критиките на Левски към Димитър Общи заради проявите на недисциплинираност от негова страна [Митев, Пл., Пл. Павлов 2017, с. 46–47]. След разкритията на турската полиция най-изявените комитетски дейци в Тетевен са арестувани, съдени в София и изпратени на заточение в Диарбекир. Едно от по-конкретните свидетелства за водещата роля на тетевенския първенец се съдържа в един от докладите на австро-унгарския консул Оскар Мотлонг до правителството във Виена – отначало специалната следствена комисия в София смята за „главатари“ на организацията „...Димитрий Сербли [Общи] и хаджи Станчиу от Тетевен. Първият потвърдил своите самопризнания, вторият ги отрекъл...“ [Българско..., 1992, с. 310–311, документ 472]. Показателно е и тежкото наказание, наложено на Станьо Врабевски – доживотно заточение, най-строгото след смъртните присъди на Левски и Общи. Нека припомним, че по-голямата част от заловените дейци са осъдени на срокове между 3 и 10 години заточение [Унджиев, Ив. 2017, с. 455 и сл.]. През лятото на 1876 г. хаджи Станьо успява да избяга от Диарбекир заедно с Петко Милев, Константин Доганов (председател на комитета в Пловдив) и Бойчо Русев. С кораб достигат до Одеса. Според едната версия от пристанището Трабзон (Трапезунд), според друга – през Смирна (Измир), но по спомените на Константин Доганов това става през Искендерун, което е и вярното решение на този въпрос [Брайкова, П. 2008, с. 123–124]. В хода на Руско-турската война двамата с Петко Милев влизат в Тетевен с отряд казаци. Хаджи Станьо е първият кмет на освободения град, но умира неочаквано през 1879 г. [Митев, Пл., Пл. Павлов 2017, с. 36–39].

Ето какво разкриват властите през есента на 1872 г. – при обиска, извършен от заптиетата в дома на хаджи Станьо Врабевски, са иззети „...25 новопроизведени револверни пушки, намерени в дома му и за които той казва, че ги е донесъл от Влашко, за да бъдат раздадени на населението...“. Открити са още и „къса карабина на споменатия хаджи Станьо“, една „пушка филинта с гнездо за пълнене“, две „гладкоцевни пушки“, „новопроизведена пушка шишане с жило“, седем „черни пищова с жълт механизъм“, „двуцевен пищов с гнездо за пълнене“, „украсен в златисто револвер, собственост на комитета“, голямо количество барут, два „месингови патрондаша на споменатия“, „два черно-бели ятагана на споменатия хаджи Станьо“ и т.н., както и неговата „комитска“ униформа: обшити с гайтан бели потури, червен джамадан, червена аба, пояс, силиях [Нови документи..., 2020, с. 28–29]. През 1872 г. „дядо Ха-

джи“ е на 55 години (възраст, която в онази епоха се е смятала за достатъчно „напреднала“), но очевидно се е готвел да участва с оръжие в ръка в бъдещото въстание.

Според познавачите на оръжието от онази епоха откритите в дома на тетевенския първенец пушки в голямата си част са модерни по тип. Интригуващо е сведението за 25-те „револверни пушки“, най-вероятно американско производство на фирмата „Колт“. Те са стреляли не с фишеци, а с патрони, каквито при обиска не са открити. Това означава, че хаджи Станьо навярно е разполагал с още оръжие и боеприпаси, които не са намерени от полицията. Както ще видим, при обиските остават неоткрити и парите на Тетевенския революционен комитет, които след Освобождението хаджи Станьо внася в хазната на изграждащото се тогава Княжество България в новата столица София... Така или иначе, оръжието в Тетевен като количество най-вероятно е било много повече – знае се, че Петко Милев Страшника е притежавал „разкошно оръжие“ още преди съставянето на Тетевенския комитет [Стойчев, Д. 1924, с. 101–102]. Със сигурност собствено оръжие са имали и другите по-известни членове на Тетевенския комитет – състоятелни хора, за които не е било проблем самостоятелно да си купят пушки, револвери и снаряжение. Стоян Пандурин е бил начело на малка чета, финансирана поне отчасти отново от хаджи Станьо Врабевски [Митев, Пл., Пл. Павлов 2017, с. 43–44].

Ако се върнем на 25-те модерни „новопроизведени пушки“, в документа ясно е казано, че те са закупени от самия хаджи Станьо във Влашко, като е напълно възможно това да е извършено с негови лични средства. С тях е можела да бъде въоръжена една „стандартна“ за епохата чета! Да не забравяме, че Левски и съратниците му не изграждат мрежа от клубове, а бъдеща въстаническа армия [Павлов, Пл. 2017б, с. 37–52]. Въоръжаването на комитетите тепърва е започвало, но, както виждаме, хаджи Станьо е работел активно за изпълнението на тази изключително трудна и отговорна задача. Всичко това трябва да се знае, защото по адрес на този достоен българин има изказвания в типичния „античорбаджийски“ дух... Нямаме точна информация за цената на пушките, открити в „арсенала“ на хаджи Станьо, но по принцип една модерна пушка през 70-те години на XIX в. е струвала около десет турски лири. С други думи, конкретно за револверните пушки тетевенският първенец е дал сума в размер на около 200–250 турски лири (съответно, 21–25 хиляди гроша). Само за сравнение ще припомним, че „еспроприираната“ при Арабаконашката акция сума е 125 хиляди гроша.

Военно-организационните аспекти на Вътрешната революционна организация и нейните „частни“ (местни) комитети изискват сериозно проучване, което излиза извън обсега на настоящата статия. И все пак, ще отбележим основното – Левски и неговите съратници се спират на модел, който им е познат от т.нар. „Народна войска“ в Сърбия. Изграждането на местни териториални въоръжени сили е трябвало да компенсира недостатъчната войска на васалното на Османската империя княжество – едва шест хиляди души. Реформата е

започната от френския офицер Иполит Монден, първият военен министър на Сръбското княжество, през 1861 г. и продължена от неговия приемник Миливое Блазнавац, наследил Монден през 1865 г. Изводът е ясен – частните революционни комитети могат и трябва да бъдат разглеждани като своеобразни ядра за организиране, въоръжаване и военна подготовка на местни въоръжени сили [Павлов, Пл. 2017б, с. 37–52]. Наред с членовете на самите комитети се предвиждат и бъдещи бойци „на първи позив“. Ако комитетът в Тетевен през 1872 г. е броял петдесет и един организирани членове, както обикновено се приема, вероятно част от тях са от тази категория. Разбира се, напълно възможно е хората „на първи позив“ да са били повече. Така или иначе, формулировката в цитирания османо-турски документ потвърждава такава възможност – револверните пушки са предназначени „...да бъдат раздадени на населението...“

Хаджи Станьо Врабевски е основател и пръв председател на тетевенското читалище „Съгласие“, което, както и на други места в България, е „гнездо“ на комитета. В читалищната каса легално се събират средства за книги, но съществена част от „... сумите, събирани за читалището, са отивали в касата на комитета за неговите бунтовнически цели“ [Стойчев, Д. 1924, с. 128]. Нека завършим с още няколко реда на Иван Хаджийски от неговата „Оптимистична теория за българския народ“, които характеризират високия граждански морал и родолюбието на хаджи Станьо Врабевски: „Днес мнозина общественици са привърженици на доктрината на постното дробче ... Във времето на Възраждането първите ни „министри“ отбелязваха като Левски в своите финансови отчети дори похарчените две пари за игла и конец, с които си кърпили раздраните от драките ризи. Дядо Станьо Врабевски след Освобождението върна на българската държава лирите на Тетевенския революционен комитет, останали у него преди заточението му в Диарбекир...“ [Хаджийски, Ив. 1974, т. I, с. 34–35].

ЛИТЕРАТУРА / REFERENCES

Публикации / Publications

Брайкова, П. 2008 – Пенка Брайкова. Забравени сенки. София, 2008. [Penka Braikova. Zabraveni senki, 2008]

Българско..., 1992 – Българско национално-революционно движение (1868–1874). Чуждестранни документи (под ред. на Кр. Шарова и Д. Дойнов). Т. 2. София, 1992. [Balgarsko nacionalno-revolucionno dvizenie, 1868–1874. Tsiujdestranni doumenti (pod red. na Kr. Charova i D. Doinov). T. 2. Sofia, 1992.]

Дойчев, Л. 1981 – Любомир Дойчев. Сподвижници на Апостола. София, 1981. [Lyubomir Dojtcev. Spodviznici na Apostola. Sofia, 1981.]

Заимов, Ст. 1986 – Стоян Заимов. Миналото. София, 1986. [Stoyan Zaimov. Minaloto. Sofia, 1986.]

Митев, Пл., Пл. Павлов 2017 – Пламен Митев, Пламен Павлов. Хаджи Станьо Врабевски и Тетевенският революционен комитет. София, 2017. [Plamen Mitev, Plamen Pavlov. Hadzhi Stanio Vrabevski i Tetevenskija revolutzionen komitet. Sofia, 2017.]

Нови документи... 2020 – Нови документи за издирването и следствието срещу Васил Левски и участниците в Арабаконашкия обир. Състав. Д. Чаушева и В. Комбов. София, 2020. [Novi dokumenti za izdirvaneto i sledstviето srechtu Vasil Levski i uchastnicite v Arabakonachkija obir. Sastav. D. Chausheva, V. Kombov. Sofia, 2020.]

Павлов, Пл. 2017а – Пламен Павлов. Левски – другото име на Свободата. София, 2017 (второ изд. 2018). [Plamen Pavlov. Levski – drugoto ime na Svobodata. Sofia, 2017, 2018.]

Павлов, Пл. 2017б – Пламен Павлов. „Армията“ на Левски. – Васил Левски и Вътрешната революционна организация в борбата за национално освобождение (Национална научна конференция, посветена на 180-годишнината от рождението на Апостола на свободата – Карлово, 22–23 юни 2017 г.). Ред. кол. Пл. Митев и др. София, 2017, 37–52. [Plamen Pavlov “Armiyata” na Levski. – Vasil Levski i Vatrešnata revolucionna organizacija v borbata za nacionalno osvobozenie (Nacionalna naucna konferencija, posvetena na 180-godichninata ot rozdenieto na Apostola na svobodata – Karlovo, 22–23.06.2017 g.). Red. kol. Pl. Mitev i dr. Sofia, 2017.]

Стойчев, Д. 1924 – Димитър Стойчев. Тетевен – минало и днес. София, 1924. [Dimitar Stoitcev. Teteven – minalo i dnes. Sofia, 1924.]

Стоянов, Ив. 2012 – Иван Стоянов. Нови щрихи върху идейните възгледи и дейността на Васил Левски. В. Търново, 2012. [Ivan Stoianov Novi chtrih i varhu ideinite vazgledi i deinostta na Vasil Levski. Veliko Tarnovo, 2012.]

Унджиев, Ив. 2017 – Иван Унджиев. Васил Левски. Биография. София, 2017 (четвърто издание). [Ivan Undzhiev Vasil Levski. Biografia. Sofia, 2017 (chetvarto izdanie).]

Хаджийски, Ив. 1974 – Иван Хаджийски. Съчинения в два тома. Т. I. София, 1974. [Ivan Hadzhiiski Satcinenia v dva toma. T. I. Sofia, 1974.]